

ВЕСЕЛА НАУКА

Зоран Милутиновић, *Фанџом у библиотеци. Постоји ли српски националистички дискурс о Иви Андрићу*, Геопоетика, Београд 2022

Након што је читалачка заједница одана дјелу Ива Андрића помислила да се не може отићи даље од апсурдности интерпретација литературе српског нобеловца као некаквог антиисламског шовинистичког манифеста, стигла су прва разувјеравања. Испоставља се сада, према неким новим увидима, да су претходна књижевно-теоријска и критички потпуно дилетантска тумачења ствар добродушне наивности њених носилаца, који су већ готове идеје „великосрпске” књижевне херменеутике у њеном дугом континуитету преузимали и интелектуално невинно понављали. Изгледа, српска књижевна критика о Андрићу још један је дио генијалне завјере виолентног, али, нажалост, не и глупог, народа који хоће све око себе да сарвари, уништи, присвоји, показујући тиме до сада још невиђену перфидност. Ови несхватљиви покушаји последњих мохиканаца једне флагрантне злоупотребе књижевности у идеолошке сврхе по својим дометима обрнуто су пропорционални њиховим амбицијама, па је у новом таласу описаних настојања суманутост *концејџа* равна само оснаженој жељи да се изађе у свијет. Поразивши до ногу првосвештенике ове *школе мишљења* (што су свакако прејакe ријечи) у књизи *Биџка за џрошлосџ. Иво Андрић и бошњачки национализам*, дјелу које, посматрано у глобалним књижевно-теоријским размјерама, на уникатан начин спаја научну акрибију са приповједачким даром и непревазиђеним хумором, Зоран Милутиновић је у својој новој студији *Фанџом у библиотеци. Постоји ли српски националистички дискурс о Иви Андрићу* у препознатљивом маниру помео прашину преосталу из раније урађеног посла.

Док је прва књига остала у националним и регионалним оквирима, будући да је писана на српском језику, друга од ове двије међусобно дубински компатибилне полемичке расправе је публикована двојезично код истог издавача (Геопоетика), обраћајући се сада и страном читаоцу. Већ сам њен обим говори нешто о природи проблема и развојним

потенцијалима псеудохерменеутичких подстицаја који су изазвали њен настанак: за двије трећине краћа од претходне, књига *Фанијом у библиотеци* муњевит је обрачун са двојицом аутора, недовољно обазривих да након *Бишке за прошлости* улазе у ринг са надмоћним противником. (Све агоналне метафоре у овом тексту су, наравно, метафоре, и односе се на књижевну компетенцију, увјерљивост аргументације, научну строгост, па и иманентно умјетничку црту Милутиновићевог метакритичког говора. То и јесте подручје борбе на које Милутиновић жели да премјести сукоб са иманентно милитантним побудама изазивача, у једном дословнијем смислу.) Наиме, ријеч је о идеји Енвера Казаза да је извориште бошњачке нетрпељивости према Андрићу реактивна појава спрам „великосрпске интерпретације” пишчевог дјела; и Ненаду Величковићу, који је тај концепт преузео и опширније елаборирао у својој рецентној публикацији на исту тему. Када не би биле на толико нивоа погрешне и сасвим недобронамјерне, овакве претпоставке би напосто биле само комичне и довољно би било да наспрам њих стане једна једина Милутиновићева опомињућа реченица:

Прилично је понижавајуће што Казаз и Величковић имају тако лоше мишљење о бошњачкој књижевној критици, па претпостављају да бошњачки критичари уопште немају властита мишљења, него само понављају оно што нађу у српској књижевној критици, чак и не покушавајући да то подвргну тесту исправности (71).

У овоме је сажета сва апсурдност клевете о Андрићевом шовинистичком ниподаштавању читаве једне вјерске заједнице из пера аутора који себи непрестано упадају у уста, чинећи, заправо, оно за шта друге оптужују. Ту је и сва бриљантност Милутиновићеве методе, засноване на елементарној логици која ствар оптичком прецизношћу сагледава из више углова, који његовим опонентима непрестано измичу. Милутиновић већ годинама анализира читав проблем непогрешиво из једног простог разлога: дилетантизму и злонамјерности он супротставља професионализам и добру вољу. А управо то је, као што знамо, Андрићево наслеђе.

Величковић је, пошто је одустао од недоказиве претпоставке да речено није Андрићев духовни и интелектуални легат (што је у претходној фази пишчевог етичког срозавања био главни предмет бескрајних несувислих медитација), кренуо трагом Казазовог привиђења да распирује ту академску фатаморгану, у којој би требало да престане бити важно шта су о Андрићу писали Шукрија Куртовић, Мухамед Филиповић, Адил Зулфикарпашић, Мухсин Ризвић, Русмир Махмутџахић и други, а искључиво постане битно шта су о њему писали „великосрпски” књижевни критичари од Исидоре Секулић, Милана Богдановића, Ђорђа Јовановића, Владимира Дедијера, Петра Цацића, Зорана Константиновића, до Николе Кољевића, Предрага Палавестре и Вука Милатовића.

Такво недостојно загледање у крштеницу књижевног критичара прикрива праве намјере замишљеног подухвата и отворено се компромитује оним што тобоже раскринкава. Истовремено, оно само себе најнеспретније излаже незадрживом подсмјеху: неко иоле упућен у ствар требало би да повјерује како су први побројани аутори наивне добричине, који су као ђаци читали странице критичарских мрачњака, задужених за кварење омладине идејом да је Андрићев однос према Османском царству, исламу, муслиманима и Турцима пун анимозитета, нетрпељивости и мржње? Према оваквој претпоставци, пакао историје у који је Андрић био загледан тражећи у њему назнаке ма каквог вишег смисла, српска критика је искривила на начин да заведе и оне критичаре који су могли адекватније да одговоре на изазов интерпретације његових књижевних свјетоназора. Идеју ове *веселе науке* Милутиновић подвргава својој бескомпромисној анализи у духу познатом из претходне књиге, а на радост својих читалаца.

Осврћући се шаливо на више мјеста на Величковићево владање енглеским језиком којим је писан његов рад, Милутиновић имплицитно указује на прву одлику сваког аматеризма: он се нимало не стиђи своје приучености, вјерујући да је и најмања окрзнутост било каквим знањем улазница за озбиљне (филолошке) дебате. (Чињеница да је Величковић универзитетски професор у Сарајеву на програму српске књижевности не аболира га већ додатно отежава његов положај у погледу демонстриране нестручности.) Милутиновић је на почетку студије разврстао Величковићеве критеријуме наводног српског дискурса *џрауме* и његових носилаца (који су, дакле, први конституисали токсичну слику о Андрићу), и смјестио их у седам тачака: ревизионизам, национална истакнутост, национализам, критеријум геноцида, књижевност и прошлост, дегенерација конверзијом и Босна као земља мржње. Затим слиједи, у претежном дијелу књиге, метакритичка расправа у којој Милутиновић разматра Величковићеву аргументацију постојања ових елемената у текстовима поменутих критичара.

На примјеру прве Величковићеве интерпретације, посвећене есеју Исидоре Секулић „Исток у приповеткама Иве Андрића”, Милутиновић луцидно детектује позицију која охрабрује описану херменеутичку враголомију:

Величковић тумачи Исидору Секулић као они ноторни сарајевски ловци на оријентализам, који дан започињу читајући новине уз јутарњу кафу да би пронашли нешто што ће их тог дана увредити, а сама реч „Исток” увек је довољна, независно од њеног значења и контекста (25).

Читаоцу је јасно, мада то Милутиновић не експлицира, да се *џу*, заправо, ради о позицији *џрауме*, о ресантиману његоване самовикти-

мизације, која психолошким механизмом пројекције уписује свој садржај у објекат посматрања. Таква полазна тачка у случају Величковићеве критике групе Андрићевих интерпретатора производи сљепо селективности која (не)свјесно преобликује смисао њихових текстова у сврху оснаживања властитих предрасуда. Све методе кривљења слике онда долазе у обзир, а међу њима предњаче позната извлачења реченица из контекста, набрајања *кључних* ријечи са негативним конотацијама, занемаривање контекстуалних чињеница, најзад и најнедопустивије, кривотворење самих навода. Један сажетак „прљавог и суровог живота” отоманске Босне какав даје Исидора Секулић, и који ће сваки средњошколац тек упознат са Андрићевим дјелом доживјети као аутентичан критички опис, довољан је да се у њему открију замци назначене „великосрпске” критике Андрићеве литературе. Након што га врати у изворно окружење и покаже критичаркину беневоленцију да на контрасту књижевно обликоване прошлости и љепоте Андрићевог причања истакне умјетничке квалитете његове прозе, Милутиновић наводи један потпунији, детаљнији опис Секулићкине родне Војводине, запажајући на основу тога следеће:

Изгледа да су неки људи способни не само да не реагују хистерично кад виде неповољан опис своје земље, него да су чак способни да такве описе сами напишу. Да је Величковић војвођански патриота, може се замислити како би изгледала његова интерпретација овог есеја Исидоре Секулић: „дебела, трома, страсти, помамно честољубље, растројености, мргодност, немир, црна испарења, мртви канали и мочваре, пргави, деформације” – болест и патологија! (31).

Врстан пародичар, Милутиновић прожима своје метакритичке увиде (чинећи их тиме бескрајно атрактивним) карикатуром свих мапираних одлика истог оног дискурса којим се, како констатује, бавио и у претходној књизи. Наиме, иако се декларативно дистанцирајући од националистичке критике Андрићевог лика и дјела, корифеји новог вала бизарне андрићологије упадају у исту замку својих претходника:

Казаз и Величковић често су опасно близу понављању аргумената бошњачке националистичке критике Андрића, иако је преусмеравају на српску књижевну критику, и зато би било добро да одговоре на следеће питање: ако те примере „страдања” нису измислили тумачи Андрићевих романа и прича, него их ту нашли; ако их није измислио ни Андрић, него их налазимо у академској историографији – шта онда интерпретатор треба да ради? Треба ли такве сегменте Андрићевог текста *игнорисати* у интерпретацији? Игнорисати, јер их, како каже Величковић, неко сматра *нејрихваћљивим*? Игнорисати чак и по цену могућности да се формулише оно што видимо као Андрићеву концепцију историје – јер историја Вишеграда укључује и нека српска страдања, а Андрић је, нажалост, и о томе писао (45).

Сви напори овог у бити потцјењивачког става према моћи расуђивања просјечног читаоца разбијају се о јасноћу Милутиновићевог здраворазумског мишљења. Они се још прије тога ломе на логици сваке велике књижевне умјетности – каква Андрићева неупитно јесте – да ниједно дјело врхунских естетских домета не може истовремено бити никакав памфлет, никакав манифест шовинизма, да се оно према својим основним унутрашњим принципима чак не може сводити на једну једину идеју или поруку, нарочито каквог мизантропског садржаја. Проблем који Милутиновић открива и крајње суптилно нотира, пружајући прилику двојници аутора да своја становишта образложе, или у бољем случају ревидирају, јесте да предочени однос према Андрићу, а онда и његовим тумачима, може садржати нешто од онога што им се са заиста већ заморном, али нимало наивном упорношћу приписује.

Милутиновић раскрива слојеве у потпуности погрешно постављене тезе, која је затим на свим својим нивоима исто тако погрешно доказивана. Његов поступак изгледа као мајсторско слагање рубикове коцке, коју је неко измијешаних боја желио да прикаже као ријешен проблем:

То што Величковић проучава у свом поглављу јесте дискурс. Аутори које чита и интерпретира сачињавају „видљиву и несумњиву традицију” (Veličković 2020: 451). Сваки следећи гради на делима претходника и преноси даље неколико заједничких тема. Ако Кољевић треба да буде припуштен у тај круг, мора то некако да заслужи: треба да покаже да се слаже са тврђењима својих претходника, и да гради на њима. Ова Кољевићева књига била је објављена у едицији која је била замишљена као наставно средство намењено средњошколцима. Уобичајен формат, који је Кољевић морао да следи, укључивао је одломке из других интерпретација *На Дрини ћуџије*, и аутор је тако и поступио: једна четвртина књиге састоји се од одломака из пера других критичара, али само један одломак потиче из Величковићевог наводног српског националистичког дискурса о Андрићу. Кољевић нити помиње, нити цитира, нити показује да одобрава тврђења Исидоре Секулић, Ђорђа Јовановића, Владимира Дедијера или Зорана Константиновића. Та имена нису чак ни у његовој библиографији. Једини критичар са списка који наводно представља српски националистички, исламомрзилачки дискурс о којем Величковић пише јесте Милан-Мефил Богдановић. Очекивало би се онда да Кољевић у Богдановићевој интерпретацији Андрића види исто што и Величковић: тврђење да су Срби расно здрави, а муслимани и католици болесни. То, међутим, није оно што је Кољевић видео у Богдановићевом делу. Видео је нешто друго: Богдановићеву тезу да је Андрић у *На Дрини ћуџији* трансформисао форму хронике у форму романа, и тврђење да Алихоџа, муслиман, има средишњу улогу у роману (Кољевић 1982: 79). То су једине две тезе које је Кољевић преузео од Мефаила Богдановића, мрзитеља муслимана, и наставио да их заступа (71–72).

На овом одломку јасно се види Милутиновићев метод који деконструира неспретно изведене закључке на криво постављеним основама. Очитована живост његовог израза потиче из позиције коју заузима и током цијеле студије доследно држи: он указује на све мађионичарске трикове једног варалице, који низом јефтених смицалица покушава да заведе наивну публику, какву свуда око себе види. Стога је Милутиновићева полемичност тако пријемчива, јер у њој нема за полемику карактеристичне љутине, нити ратоборне бруталности. Она одише једном непатвореном хумористичком елеганцијом, која противника не жели да елиминише већ искључиво прикаже онаквим какав у суштини јесте: напосто смијешним.

Отуда једна од ствари која додатно снажи Милутиновићеву супериорност у односу на његове полемичке опоненте јесте начин његовог излагања. То није тек атрактивна спољашња форма ауторовог живог критичког језика, никаква техничка виртуозност која просто може бити знак природног дара и стога бити одбачена као било какав аргумент изречене врсте. Напротив, гипкост његовог стила најчистији је израз јасноће мисли, суверене власти над подацима, трезвеног научног погледа на проблем и управо жеље да се замућено у мишљењу и у писању што више разбистри. То што су Милутиновићеви пасуси узгред бескрајно духовити, а његово метакритичко приповиједање међу најјособенијим у српској науци о књижевности, то му се већ може одбити на таленат за који није одговоран и којим се у овако озбиљном предмету непотребно размеће.

Др Владан С. БАЈЧЕТА
Научни сарадник
Институт за књижевност
и уметност, Београд
bajcet@yahoo.com